

"Her ligger ennu meget skjult". Om kildeskaperen Yngvar Mejland

Ann Helene Bolstad Skjelbred

Norsk Folkemuseum

ann.skjelbred@gmail.com

Keywords

*Yngvar Mejland,
fieldwork,
North-Troms,
Finnmark,
ethics*

Abstract

Through a period of 20 years, from 1950 to 1970, Yngvar Mejland documented material and immaterial culture in North-Troms and Finnmark where the dominating population was and still is Sàmi and Kven (of Finnish origin). He had a good command of their languages in addition to Norwegian and for that reason he was for 10 years annually granted travel finances from Norsk etnologisk gransking (NEG), Norges allmennvitenskapelige forskningsråd and Norges kulturråd. This article brings to light one of NEG's prominent informants, Yngvar Mejland, his method of fieldwork and the vast amount of material now in possession of NEG. It is a material exceptional for at least two reasons: it covers the pre-war region of Norway which was completely extinguished in 1944 in the scorched earth policy and it covers the culture and religion of the non-Norwegian population of this region. From his vast material the author focuses on some of his main interests: social effects of the religious movement læstadianism, belief and stories about ghosts, and the wise people. Shortly, Yngvar Mejland's ethics are discussed in comparison with research ethics of our own time.

"Det er utrolig hva som ennu finnes blandt folk"

I arkivet til Norsk etnologisk gransking (NEG) ligger flere tusen sider av dokumentasjon signert Yngvar Mejland, hovedsakelig fra Nord-Troms og Finnmark. Delvis er det svar på spørrelistene og delvis er det materiale som kompletterer og utdyper spørrelistematerialet. Yngvar Mejland dekket et stort område, og han arbeidet grundig og samvittighetsfullt.

Norsk etnologisk gransking ble stiftet ved Norsk Folkemuseum i 1946 for å

dokumentere det førindustrielle liv og virke i bygde-Norge. Metoden var tematiserte spørrelistene som ble distribuert til et nett av medarbeidere spredt over hele landet. Målet var å få svarmateriale fra alle kommuner i den hensikt å kunne dokumentere både utbredelse og variasjoner i kulturell praksis fra en tid som var i ferd med å forsvinne.¹ Ved hjelp av kommunale kulturstyrer og lokalhistoriske foreninger og det nettverk av informanter som allerede var knyttet til Ord og Sed,² hadde man over 400 medarbeidere som fikk tilsendt

spørreliste fra NEG. Hver av medarbeiderne skulle skaffe kunnskap om de forskjellige temaene gjennom å intervju eldre kvinner og menn i sin bygd for å innhente så gamle opplysninger som mulig. Det var et kulturhistorisk prosjekt, med vekt på både kultur og historie. Medarbeiderne fikk en relativt lav kronesum for hver side sendt inn til NEG.

Fra 1950 var Yngvar Mejland en av disse medarbeiderne som ble betalt pr. side. Men i en periode fikk han, som den eneste av NEGs medarbeidere, et større økonomisk tilskudd til å drive feltarbeid. NEG søkte også Norges allmenvitenskapelige forskningsråd (NAVF) og Norsk Kulturråd om økonomisk støtte til feltarbeidet hans, noe han fikk i flere år. I 1971 var det slutt med ekstern økonomisk støtte, og NEG kunne alene ikke dekke Mejlands utgifter til reise og opphold og valgte derfor å avslutte reisestøtten hans. Mejland var da fylt 70 år og hadde fortsatt mye arbeid som han ikke hadde fått renskrevet og klargjort for levering. Men han ville gjerne fortsette dokumentasjonsarbeidet som han hadde drevet med i tjue år. Det var alltid mer å hente, alltid flere informanter som måtte kontaktes!

Hvem var han?

Forunderlig nok har NEG ingen data om Yngvar Mejland ut over fødselsår og bostedsadressen i Oslo. I de mange tusen sider materiale han leverte til NEG finner vi brokker og biter om familiebakgrunnen hans. I et intervju jeg hadde med hans enke og datter i 2005 kunne flere biter føyes til. I korte trekk var bakgrunnen hans slik: Han var født i 1901 i Nordreisa i Troms. Faren kom fra Meiland i Skjervøy til Nordreisa i 1898 og startet handel og bakeri der. Han var av norsk slekt, mens

moren var av finsk slekt. Familien drev også gård i Nordreisa. Til å begynne med ga den avkastning bare til eget bruk, men etter hvert kunne den også levere melk til bakeriet. Moren hans hadde kunnskaper som hun delte med sambygdingene. Hun var for eksempel den første i Nordreisa som hadde stauder i hagen og hun lærte kunsten bort til andre. Planter ble bestilt fra Tromsø og frø ble solgt i butikken. Han beskriver: ”I haven som mor anla og som jeg utvidet til ca 1 mål hadde vi over 80 forsk. stauder. I et stort stenbed hadde jeg flyttet inn over 100 forsk. vilde planter fra lier og høyfjell.” Moren hans var også en person som viste omsorg for folk som trengte det. Blant annet sendte hun barselmat også til ugifte og stort sett fattige mødre, noe som ellers ikke var vanlig.

I familien var det både flere bøker og flere aviser enn ellers i bygda: ”etter forholdene (hadde vi) et bra utvalg av litteratur, og når jeg som guttunge kom bort i gårdene, måtte jeg i timesvis sitte og fortælle hva jeg hadde læst”, skriver han i svar på spørreliste 93 *Barn i skolealderen*. Han forteller at han tidlig leste både Johan Arndts og Luthers store kirkepostille og derfor var godt skodd i diskusjoner med læstadianerne. Da han var ni år kom han over Axel Blytts *Haandbog i Norges Flora* og gjorde seg kjent med de fleste plantene nordpå. Men hans interesser omfattet omtrent alt, noe som går tydelig fram når man leser seg gjennom hans enorme etterlatte materiale.

Det er ingen tvil om at han også av legning hadde kvalifikasjoner til å arbeide vitenskapelig, og blant eldre slektninger ble han omtalt som vitenskapsmann. I en samling fortellinger som han hadde fra sin onkel om folk i Skjervøy som ”kunne litt av hvert” skriver han: ”Jeg spurte og grov og mente at dette var bare tøv alt sammen,

men han lo av mig og sa vi som var viden-skapsmenn ikke trodde noe, for vi gransket alt og likevel ikke forstod noe.” Det kan hende onkelen hadde rett når det gjaldt påstanden om å granske alt, for Mejland ser ut til å ha vært utrettelig i å samle. Han ville også gjerne publisere og sendte spesialskrevne ting både til Lily Weiser Aall³ og Asbjørn Nesheim⁴, men jeg kan ikke se at han har fått publisert annet enn et lite stykke i *By og Bygd* 1953 om brettspillet sakko. I mye av det han har levert til NEG, viser han at han er avveiende i sine konklusjoner, at han ser mulige årsaker til at folk tenker og handler som de gjør. Tydeligst kommer det fram i det han skriver om læstadianerne, men han har også kloke betraktninger blant annet omkring skolegangen der han selv var i et privilegert mindretall blant finsttalende og samisktalende unger som hadde store problemer med å følge med i den norske undervisningen.

Nordreisa er en bygd der befolkningen er en blanding av nordmenn, samer og kvener, det vil si finske innvandrere. Sjøsamene var de første som bosatte seg langs kysten i området. På 1700-tallet begynte den finske bosetningen øverst i Reisadalen og fortsatte deretter nedover langs elva Reisa. Nordmennene var de siste innflytterne (Bjørklund 1985; Hansen 1957). Mejland skriver at i hans oppvekst var kvenene, de finsttalende, den største folkegruppen i Nordreisa. Men her var også samer, og hver av gruppene brukte sitt språk, mens den politiske utviklingen medførte at norsk ble dominerende i både forvaltning og skoleverk.

I oppveksten var han med i gårdens og butikkens drift og refererer i små snutter til sine erfaringer når han besvarer spørrelistene fra NEG. Besvarelsene hans har derfor en personlig stemme selv om beskrivelsene

er faktaorientert og detaljert om både materiell og immateriell kultur. Ett eksempel er fra besvarelsen om *Skikk og bruk ved gudstjenesten* der han forteller at folk hadde drops og brunsukker med seg til kirken for å spandere på andre. Faren laget i stand små poser som Yngvar solgte i butikken til folk på kirkevei. Konene ville også gjerne ha litt godluktendes på seg: ”Et par ældre koner sa til mig i sommer at mor var så snild med dem og alltid lot dem få litt luktendes på kirkevei.”

Yngvar Mejland behersket norsk, finsk og samisk. Han tok middelskolen i Hammerfest og gymnas i Oslo. I tillegg hadde han handelsutdannelse. Han studerte botanikk ved Universitetet i Oslo uten å fullføre studiene og var en tid ansatt ved Botanisk Museum. I 1937–38 var han med på professor Erling Christophersens ekspedisjon til Tristan da Cunha. Hans interesse for botanikk går jeg ikke inn på her, og den kommer ikke tydelig fram i NEG-materialet. Han har imidlertid publisert i det botaniske tidsskriftet *Blyttia*. Det er ingen tvil om at han både var utrettelig og umettelig når det gjaldt å skaffe seg mer kunnskap om et tema, og ikke bare gjennom intervjuer med folk. Han leste og skrev av relevante ting i forbindelse med svar på spørrelistene og sendte avskriftene til NEG.

Med Ivar Bjørklunds bygdebok om fjordfolket i Kvænangen som et historisk, sosialt, religiøst og økonomisk bakteppe, kan man lese Yngvar Mejlands store materiale som et kulturelt og individuelt mikroperspektiv på de samme forholdene. I NEGs store arkivsamling er det neppe noen region som har fått en så bredt favnende fortelling om sin kultur som Nord-Troms, ført i pennen av en enkelt mann. Det er fortellingen om de tre stammers møte i hverdagslivet, på godt og

vondt. Men det er også en fortelling om praktiske kunnskaper og ferdigheter utviklet og tilpasset naturgrunnlaget i regionen.

Medarbeider og NEGs utsendte

Faste medarbeidere i alle fylker, ønskemålet da NEG ble stiftet i 1946, viste seg problematisk når det gjaldt Nord-Troms og Finnmark. En stor del av befolkningen i området hadde samisk og finsk som sitt morsmål. I NEGs årsmelding for 1946–47 står det: "Slik som situasjonen er, har en ikke skaffet medarbeidere fra Finnmark, men etter hvert vil også dette fylket bli trukket inn i undersøkelsene." Samme år rapporterte Rigmor Frimannslund, som var blitt ansatt i NEG, fra sitt feltarbeid i Finnmark sommeren 1947: "Det er også av viktighet at studiene i dette distrikt blir fortsatt, fordi det spede materiale som ennå er bevart ser ut til å ville forsvinne temmelig fort etter hvert som Finnmark framtrer i ny skikkelse." Det Frimannslund henviser til er at høsten 1944 ble Nordreisa, Skjervøy, Kvænangen, Kåfjord og store deler av Lyngen og Storfjord herreder, samt hele Finnmark fylke tvangsevakuert og bebyggelsen så godt som totalt brent ned. Gjenreisningen av Finnmark og Nord-Troms medførte store forandringer både materielt og kulturelt. Yngvar Mejland beskriver for det meste hvordan Finnmark og Nord-Troms var før andre verdenskrig, men det han beskriver har relevans også for etterkrigstiden.

Det er uvisst hvordan Mejland kom i kontakt med NEG. Hans tidligste bidrag er datert i 1950. Dette er imidlertid ikke svar på spørrelistene, men detaljerte beskrivelser av gårds- og bygdeliv i Nordreisa. Den første spørrelisten han besvarer, er den om baking fra 1953. I forskjellige brev til Hilmar Stigum⁵, Lily Weiser Aall og

Asbjørn Nesheim går det fram at han har fått spørsmål fra dem om forskjellige emner som han har gjort sitt beste for å finne ut av: "Sender Dem i dag i 2 omslag om helbredelse, ekteskapelige forhold og det De spurte mig om reisekoner", skrev han for eksempel i 1962 til Lily Weiser Aall. Han la ikke bort eldre lister etter hvert som han fikk tilsendt nye, han bare økte listen av temaer som han presenterte for informantene sine. Det var ikke nødvendigvis de siste eller alle, men det kan se ut til at han beregnet sitt publikum når det gjaldt hva han spurte folk ut om.

"... man lærer meget om at være tilstede..."

"Det er ikke nogen grund til at tro at vore ældre feltarbejdere ikke snakkede med folk. Tværtimod, det var det de gjorde", skrev Bente Alver i én av sine artikler der hun går inn på folkloristers feltarbeid i en diskusjon om muntlige kilder (Alver 1990: 14). Hun fortsetter med: "De var længere i felten end vi er i dag og kom måske lige så nær deres informanter". Yngvar Mejland hadde en spesiell evne til å komme i kontakt med folk, han "snakket med folk om det der for *dem* var viktig: deres liv og hverdag". Og han oppholdt seg sammen med sine informanter flere somre på rad slik at han over flere år dokumenterer omkring samme tema ettersom han får nye opplysninger, også opplysninger som han ikke ville fått første gangen han tok opp et emne. Han skriver en gang slik om hvordan han har fått et viktig bidrag: "Nedenstående er notater fra en samtale jeg havde med seks gamle menn mens jeg satt i en veigrøft og ventet på en forsinket bus." I flere lignende opplysninger om hvor han har det innsendte materialet fra, gir han det inntrykk at han snakket med folk der han traff dem,

alltid med NEGs spørrelistor in mente. Bente Alver skrev i sitt usendte Tromsøbrev (Alver 1980: 128) at hun alltid snakker med drosjesjåførar. Mejland snakket med folk hvor han enn var, på reiser, i hjemmene, hos slektningar, på læstadianske møter, der han overnattet, – og veldig mye av det han fikk vite, ligger nå i NEGs arkivskuffer.

Hans måte å flette inn egne erfaringer i spørrelistematerialet viser hans tilstedeværelse i egen kultur. Det han ikke forstår, forsøker han å forstå bedre gjennom å snakke med folk. Det gjelder særlig bestrebelsene på å forstå den læstadianske tro og kultur. Han er heller ikke hjemme i trosforestillinger verken i det læstadianske eller samiske miljøet. Et sted skriver han at han er forferdet over alt det han har fått høre om runing og runkaller. Men her stiller han helt på linje med tidens etnologer og folklorister som ikke var innforstått verken med religiøs eller medisinsk folkelig praksis, men så den som folketro og trolldom uten å forstå den på dens egne premisser. Et sted skriver han: ”Meget av dette stoff jeg har fått, er rent ut sagt forførdende – av slik art er det.” Mejland er likevel trofast mot og kanskje også fascinert av de mange fortellingene som han får høre om folk som ”kan” noe, runerne og fortellingene om helbrederne.

Det finnes ikke brev eller annen dokumentasjon som forteller hvilken plan han hadde for reisene sine, som gjerne varte 2–3 månader hver sommer. Det kan se ut som de ble styrt av om han visste om en god informant, eller om det var et spesielt tema han gjerne ville dekke og som han regnet med å få opplysninger om på et bestemt sted. Når han henvendte seg til folk, stilte han uten tekniske hjelpemidler eller spørrelistor. I følge familien hadde han en fabelaktig hukommelse slik at han bare gjorde små notater som han så bearbeidet om

kvelden. Da leste han også inn på bånd slikt han hadde fått vite. Om vinteren renskrev han så materialet sitt før det ble levert til NEG. Som kilde må materialet selvsagt i ettertid underlegges den nødvendige kildekritikk, basert på hvordan den er kommet til og hvilke premisser den var underlagt.

Dokumentasjonsarbeidet hans var ikke begrenset til et par sommermånader. Av spredte kommentarer går det fram at han korresponderte med sambygdingar når det var spesielle spørsmål han ville ha svar på, kanskje etter samtalar med Lily Weiser Aall eller Hilmar Stigum. Han intervjuet også sambygdingar som hadde slått seg ned i Oslo, og han besøkte sambygdingar som var innlagt på sykehus eller sonet fengselstraff i Oslo. Hele tiden dokumenterte han temaer og forhold fra Nord-Troms, og notater ble skrevet ut og sendt til NEG.

Oftere enn for andre medarbeidere i NEG gjelder det at man må pløye seg gjennom store delar av Yngvar Mejlands materiale for å få svar på sine spørsmål, fordi han gjennom hele sin lange periode som medarbeider kom tilbake til de samme spørsmålene, de samme informantene, eller de samme stedene, og alt ble behørig notert og levert til NEG. Når det for eksempel gjelder svar på *Dei kloke* (1960), sendte han inn ti svar fra Balsfjord, datert fra 1964 til 1972. Mange av dem er arkivert med bare en enkelt side, men sammenlagt utfyller de hverandre. Slik er det også med en rekke andre temaer. Svar på ett tema kan også finnes inne i svar om andre temaer, noe som gjør det enn mer arbeidskrevende å benytte Mejlands materiale på en måte som yter det rettferdighet.

De siste notatene ble levert til NEG i 1972, året etter at han ikke fikk fornyet reisestøtten, og må ses som et forsøk på å gjøre ferdig materiale han hadde liggende. Han døde i 1979.

Omkostningene

NEG kan prise seg lykkelig over å ha et så omfangsrikt materiale fra den nordlige landsdelen. Selv om Mejland fikk økonomisk støtte til reisene sine, var det neppe noen økonomisk gevinst for familien. Han hadde giftet seg i 1941 og kjøpt et parfymeri i sentrum av Oslo som han og familien drev. Det at han var hjemmefra minst to måneder om sommeren i flere år betydde at kone og barn måtte ta seg av forretningen, huset, og hagen med det som vokste der. I mitt møte med hans enke, var det ikke vanskelig å forstå at mannens mange og lange fravær også hadde sine negative sider for familien.

Mejland forklarte i flere brev til Lily Weiser Aall hvordan forretningen måtte drives i hans fravær. Dersom ingen av barna kunne tre til og det måtte ansettes hjelp, eller hans kone var syk, fikk han problemer med å oppfylle sine forpliktelser i forhold til NEG og annen bevilgende myndighet.

I tillegg til den tiden han brukte til feltarbeidet, måtte han også bruke tid om vinteren på å skrive ut materialet før han leverte det fra seg. Jeg ser det som en kommentar til at da jeg nevnte det høye sidetallet mannen hennes hadde levert til NEG og som vi er dypt takknemlig for, trakk enken på skuldrene og sa at det sikkert hadde ligget like mye materiale igjen etter ham på loftet. Men det hadde hun og sønnen samlet sammen og brent. Som spredte notater ville det neppe hatt noen verdi for NEG, og jeg unnlot derfor å kommentere det.

Materialet

I NEGs arkiver ligger svarene Yngvar Mejland sendte til forskjellige spørreliste, i alt hadde han levert svar på 119 av 124 utsendte lister da han avsluttet arbeidet sitt.

For flere av dem har han levert mer enn ett svar, på noen fra mer enn én informant i samme bygd og for noen fra flere steder. Men han sendte også inn mye annet som er plassert i arkivenheten Varia. Her kan vi telle så mange som 270 enheter med hans signatur. Dette er materiale som utdyper og kompletterer spørrelistesvarene, uten å forholde seg strengt til listenes spørsmål. Det kan også være materiale som ikke har sammenheng med spørrelistene i det hele tatt, men som han likevel valgte å overlate til NEG. For å få et visst grep om hans store materiale, har jeg konsentrert meg om de kommunene (herredene) der han har levert flest besvarelser på over fem sider. Kjerneområdet er Nordreisa der han vokste opp. Andre kommuner der han åpenbart reiste mye og ofte, er Balsfjord, Kvænangen, Kåfjord, Lyngen og Skjervøy, og av det han forteller om sin familie, antar jeg at han har hatt familieforbindelser til flere av disse stedene.

Ettersom mange av informantene var læstadianere, har både Kåfjord, Lyngen og Kvænangen, der læstadianismen er svært utbredt, vært steder han har besøkt gang etter gang.

I flere av rapportene som han skrev om reisene går det fram at folk nok i utgangspunktet var skeptiske til å fortelle det de kunne og visste, men fordi de etter hvert forsto at han ikke gikk med det han hadde hørt til aviser eller radio, ble han ønsket velkommen inn. Han deltok på læstadianske møter og fikk etter hvert god omtale av læstadianske predikanter som kunne legge inn et godt ord for ham, slik at folk åpnet dørene sine for ham.

”... det som ligger dybest i hjertet”

I artikkelen ”At skabe muntlige kilder omkring det som ligger dybest i hjertet!”

peker Bente Alver på noen av de emnene det er vanskelig å få folk til å fortelle om (Alver 1991). Det gjelder blant annet informantens religiøse status og egen seksualitet. I Yngvar Mejlands materiale ser vi av hans mange kommentarer til det innsamlete stoffet at det som var vanskelig ikke var den enkelte informants problemer med gjeldende temaer, men at det kan ha vært motvilje mot å blottlegge en kultur som på en eller annen måte er i konflikt med det norske storsamfunnets. Storsamfunnets representanter ble møtt med motvilje og nordmenn ble kalt herrefolket. Mistenksomheten dokumenteres stadig av Yngvar Mejland i kommentarene han har til dokumentasjonen, som han sendte inn til NEG.

Mejland har mange beskrivelser av læstadianske forhold og læstadianismen. Dette reiser spørsmålet om det er de religiøse forholdene som ligger ham ”dybest i hjertet”. Jeg anser det som sannsynlig ut fra det han selv skriver og i lys av beskrivelsen som Ivar Bjørklund gir av den læstadianske vekkelsen. Her klarlegger Bjørklund den betydningen vekkelsen fikk for den samiske og kvenske befolkningen, som motkultur til det norske herredømmet økonomisk, religiøst, sosialt og kulturelt. Bjørklunds beskrivelse av de overordnede strukturendringer som vekkelsen førte med seg, blir belyst av Mejlands dokumentasjon når det gjelder enkeltindivider, familier, menighet og bygdemiljø. Det Ivar Bjørklund *ikke* tar opp, er hvordan den læstadianske vekkelsen også førte til en fundamentalistisk, autoritær religiøs og sosial livsstil med konsekvenser både innad i familiene, innad i menighetene og innad i bygdemiljøet, der den sosiale kontrollen kunne være beinhard. Den hadde selvsagt også konsekvenser utad mot alle som kunne defineres som fremmede og som vantro fordi de ikke var av den rette læstadianske tro. Konsekven-

sene var heldigvis ikke så voldelige som vi ser av Kautokeino-opprøret i 1852, men dog. Det er ikke siktemålet her å gi en videre utdyping av læstadianismen, teologisk og sosialt, men heller Yngvar Mejlands forhold til den, slik det kommer fram i hans mange beskrivelser.

Yngvar Mejlands beskrivelser handler om motsetningene, og han belyser det blant annet med fortellinger hentet fra egen familiebakgrunn. Fortellingene han gir til beste går tilbake til besteforeldrenes tid, og det må være fortellinger som er blitt fortalt mer enn én gang i familien. I andre halvdel av 1800-tallet ble familien utsatt for nokså påtrengende misjonering og krav om omvendelse. ”Min farmor og hennes bror fortalte at der utover (til Meiland) kom læstadianere fra Oksfjord for å ”omvende” dem. De bad og truet, og det hendte at folk måtte rømme husene. På Haukøyneset bodde Isak Nilsen. Han pleiet hver søndag å be og læse, og folk fra Haukøy og Meiland pleiet å samle sig der. Hit kom en søndag to båter fra Oksfjord. Allerede før de kom i land, ropte de høyt at de var kommet for å omvende Isak Nilsen og hans folk, og hvis de ikke omvendte sig skulde de rise alle til de gjorde det. Isak Nilsen hadde en liten kanon som han avfyrt. Da for folkene bort og prøvet å komme i land hos min farmors far. Men her mødte folk opp i fjæra og jaget dem bort.” Her må det legges til at læstadianerne ikke godtok folks egen bibel- og bønnelesning, men betegnet dem som gjorde det som vantro og egenrettferdige.

Karakteristikken vantro og hedning ble brukt om både prester, kirkens menighetslemmer og evangelisk kristne, de som beskrives som misjonskristne i bygdebooken for Nordreisa. ”Som for øvrig i Nord-Troms var der evangelisk virksomhet i hele Lyngen før læstadianismen kom inn. Der var mange haugianere bortover bygdene,

men de ble fordømt av læstadianerne”, skriver Yngvar Mejland et sted. Han gir også flere eksempler på religiøs og sosial utestengning av mennesker som ikke forholdt seg til læstadiansk atferd og tro, og hvordan det i enkelte tilfeller førte medmennesker ut i den dypeste fortvilelse. Men han forsøker også å forklare og forstå det sosiale bakteppet for samer og kvener som førte til at bevegelsen slo så sterkt an.

Det er ingen spor av at Yngvar Mejland brukte sin dokumentasjon for NEG til å henge ut verken personer eller miljøer. Han dokumenterer og legger ofte til mer generelle forklaringer på hvorfor forholdene er slik eller så. Men det ser ut til at han helt til de siste årene av sin feltarbeidsvirksomhet forsøkte å få svar på hva som førte til motsetninger og konflikter, og jeg tolker det slik at dette var spørsmål som hadde slått inn i hans egen barndom og oppvekst.

I svar på temaer fra spørrelistene avdekker han kulturelle forhold som ikke bare kunne tidfestes til ”gamle dager”. Blant annet gjelder det det læstadianske samfunnets autoritet i valg av ektefelle. En rekke faktorer ble tillagt avgjørende vekt, slik som religiøs og stedlig tilhørighet, og både familien og menigheten hadde mange måter å markere for de unge at forholdet ikke burde bli noe av, for eksempel med latterliggjøring og utfrysing. Fortellinger om hvor dårlig det gikk i ekteskap som var inngått mot familiens og miljøets råd og vilje, følger den sosiale praksisen.

Læstadianismen og religiøse forhold er det ene temaet som ser ut til å ha engasjert Yngvar Mejland spesielt. Et annet er fortellinger om gjengangere. Kanskje henger troen på hvordan de døde spiller en sterk rolle i de levendes liv sammen med den religiøse troen? Er det fortellinger som ble

brukt i forkynnelsen? Jeg kaster det bare fram som en mulighet. Slik er det i hvert fall med fortellinger han gjengir om møte med djevelen. Om Mejland selv var spesielt interessert i tradisjoner og fortellinger om ”attergangarar og vardøger”, vet jeg ikke, men materialet han har levert til NEG er formidabelt. Spørrelisten ble sendt ut i 1960, og samme år leverer han 37 sider om temaet fra Nordreisa, og i årene etter følger han opp med enkeltark med flere fortellinger. Et tilsvarende stort materiale har han fra Skjervøy.

Et tredje tema han har samlet mye materiale om, er det som knytter seg til spørrelisten ”Dei kloke”, også sendt ut av NEG i 1960. Mappen som inneholder svar fra Troms er svært tykk, og leser man seg gjennom Mejlands mange bidrag fra flere kommuner blir det tydelig hvordan han samler inn materiale omkring dette temaet over en lang periode. Fra Nordreisa foreligger for eksempel til sammen 41 ark dokumentert fra 1960 til 1970. Gjennom et tiår kompletterer han den første store besvarelsen med flere opplysninger og flere fortellinger. På lignende måte dokumenterer han fra Kvænangen, Kåfjord og Balsfjord. En kan også se hvordan svaret fra Nordreisa gir referanse til det han dokumenterer fra andre kommuner i området.

Yngvar Mejlands etikk - og vår

Yngvar Mejland reiste til de samme stedene sommer etter sommer. I søknaden til Norges forskningsråd i 1962 skriver han at ”mange folk har jeg besøkt flere ganger og alltid fått vite noe nytt.” I en påskrift i marginen på et spørrelistesvar skrev han: ”Dette er et vanskelig emne. Folk i (...) vilde helst ikke snakke om det. I fire år har jeg vært [på samme sted] og ikke hørt et ymt om det, før jeg nu tilfeldigvis...”.

Det at han kom igjen flere ganger i samme bygdelag, førte også til at folk der ble bedre kjent med ham og derfor økte tilliten til at han ikke ville utlevere dem og det de hadde å fortelle til aviser eller radio. Mejland skriver flere ganger at han har fått tillit nettopp fordi han forsikrer dem om at han ikke vil publisere noe av det de forteller ham. Det som er uklart, er om informantene hans visste hvordan det de fortalte ble skrevet ned og arkivert ved et av herrefolkets museer. Tilliten til det norske samfunnets institusjoner var jo i det store og hele svært tynn.

Tilliten han opparbeidet seg fordrer også konfidensialitet. I noen tilfeller handler det om materiale som Mejland selv syntes ble for sterkt for barnesinn. Han formulerte det slik i søknaden til Forskningsrådet i 1962: "Det har lyktes mig å få opplysninger om de intimeste ekteskabelige forhold, og har fått kjennskap til så meget hvit og svart magi, at en av de største "runerne" der, sa til mig at han trodde han visste meget, men du er verre gannkall enn mig. Der er ting av en slik art, at efter at jeg har renskrevet dem, har brent mine notater så barna ikke skulde se dem."

Flere ganger ba Mejland selv om at materialet som han sendte til NEG ble behandlet konfidensielt. I mye av materialet er navn, selvsagt på informanter som han har hatt kontakt med, men også på personer som er omtalt i forbindelse med spørrelistens tema. Han påfører informantens navn også der han har fått ettertrykkelig beskjed om at ingen navn må offentliggjøres. I noen tilfeller handler det om hendelser som ikke ligger så langt tilbake. Lily Weiser Aall har en anmerkning til det én gang der hun skriver at det må klausuleres i femten år før det kan frigis. Dette er flere år før vi får på plass et lovverk om personvern og samtykkeerklæringer. I dag

må NEG forholde seg til dagens regelverk (NESH 2011). Etter å ha lest Mejlands samlede produksjon, står det klart at dette må man ta stilling til alt etter hva slags materiale det er snakk om. Noe vil måtte behandles med særlig omtanke også i dag.

Mejland påpeker flere ganger at det er av hensynet til eget omdømme at materialet han sender til NEG må behandles konfidensielt. "Dette er absolutt konfidensielt. Kommer dette ut får jeg hele bygda på mig, og langt utenfor." Bygdene er heller ikke større enn at det fort vil bli kjent hvem han har kontroversielle opplysninger fra, noe som absolutt også vil skade informanten om det blir kjent. For NEG er det i dag påkrevet å ivareta tredje persons behov for vern av omdømme. Det kan være nødvendig med en skjerpet bevissthet fra NEG side når det gjelder bruk av enkelte deler av materialet som Mejland har overlevert. Samtidig skal jo materialet være tilgjengelig for forskning.

Yngvar Mejlands bidrag til NEG's arkivsamling omfatter store mengder materiale om både materiell og immateriell kultur spesielt fra tiden før andre verdenskrig. Det er en gullgrube for alle som forsker på hverdagens kultur og praksis. Men det er så omfattende at den som skal forske i det, enten det nå gjelder materialet som helhet eller enkelte temaer, må belage seg på å bruke god tid. Det vil være innsatsen verdt!

Noter

1. Se Moestue og Skjelbred (2006) om NEG's historie og arbeid.
2. Ord og Sed var en forløper for NEG, tilknyttet Folkeminnenemnda ved Institutt for sammenhengende kulturforskning, under ledelse av etnologen og professor Nils Lid, som senere satt i NEG's styre. Ord og Seds materiale finnes i dag ved Norsk Folkeminnesamling, Universitetet i Oslo.

3. Daglig leder av arbeidet i Norsk etnologisk gransking ved Norsk Folkemuseum 1946–1968.
4. Tilsatt ved Norsk Folkemuseums samiske samling fra 1951
5. Administrativ leder for NEG fra 1946.

Referanser

- Alver, Bente Gullveig 1980. Et usendt Tromsøbrev. *Tradisjon* 10, s. 127–131.
- Alver, Bente Gullveig 1990. I dialog med tiden: kvalitativ tilnærming i folkloristisk arbeidsmåte, s. 9–28 i: Bente Gullveig Alver og Torunn Selberg: ... *enn all din kunnskap drømmer om, Horatio!* Bergen: Forlaget Folkekultur.
- Alver, Bente Gullveig 1991. At skabe mundtlige kilder omkring det som ligger dybest i hjertet! *Heimen* 3, s. 159–166.
- Bjørklund, Ivar 1985. *Fjordfolket i Kvængen. Fra samisk samfunn til norsk utkant*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, Emil 1957. *Nordreisa bygdebok*. Trondheim: Aktietrykkeriet.
- Mejland, Yngvar 1953. Sakko. *By og Bygd*. Norsk Folkemuseums årbok VIII, s. 175–176.
- Moestue, Anne og Ann Helene Bolstad Skjelbred (red.) 2006. *Kunnskapsamtaler*. Oslo: Norsk Folkemuseum.
- NESH (Den nasjonale forskningsetiske komité for humaniora og samfunnsfag) 2011.
<http://www.etikkom.no/no/Forskningsetikk/Etiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/> (lesedato 6. april 2011).